

Az alkotmányos identitás fogalomrendszere jogelméleti megközelítésben

I. Bevezetés

Michel Rosenfeld az alkotmányos identitás fogalmáról 1995-ben a következőket fogalmazza meg: „Hogy létrehozzunk egy, az időközön átívelő alkotmányos identitást, elengedhetetlen, hogy egybe szőjük az alkotók múltját, a saját jelenünket és a meg nem született generációk jövőjét.”² Trócsányi László 2014-ben a szuverenitás fogalmának gyengüléséről, egyúttal az alkotmányos identitás felértékelődéséről ír: „Ma, amikor a nemzeti szuverenitás a jogrendek multiplikációja és a nemzetközi kötelezettségvállalások folytán gyengülőben van, helyette felértékelődik az alkotmányos identitás fogalma.”³

„Amennyiben az alkotmányos identitás fogalmával való bánásmód állandósul, úgy mindkét félnek – nemzetinek és európainak is – megfelelő megfontolást és kölcsönös tiszteletet kellene mutatnia. Az Alkotmánybíróság tartsa magát az Európai Unió Bírósága által meghirdetett iránymutatásokhoz, az Európai Unió Bírósága pedig nyújtson ugyan iránymutatásokat, de ne tegyen fel kötőféket a nemzeti bíróságoknak.” – Utóbbi gondolatok már a Cseh Alkotmánybíróság elnökétől, Pavel Rychetskytől hangzanak el 2017-ben.⁴

Az alkotmányos identitás fogalomköre megosztó jelenség, melyben a teória támogatói lehetőséget, egyúttal eszközt látnak a tagállamok és az európai integráció között húzódó (alkotmányos és politikai) feszültség enyhítésére,⁵ míg a szkeptikusok egy újabb erőtlén kísérletként tekintenek a fogalomra, mely a tagállamok alkotmányainak (elvi, ám a gyakorlatban nem érvényesített) integrációval szembeni dominanciáját hivatott kifejezésre juttatni.⁶ Tény azonban, hogy az alkotmányos identitás az elmúlt években az európai integráción belül a tagállami alkotmánybíróságok gyakorlatában egyre jelentősebb szerepet tölt be,⁷ egyúttal kerül ezzel az alkotmányjogi és európai jogi tudományos diskurzus egyik központi áramlatába. Ennek oka, hogy az európai kétszintű alkotmányosság rendszerében az integráció egy régóta húzódó központi vitáját jelenti a közösségi szabályozás és a tagállamok alkotmányos szabályainak összeütközése.⁸ Ugyan az Európai Unió Bírósága a Costa vs. E.N.E.L. ügyben⁹ elvi érveléssel mondta ki, hogy a tagállamok nem hivatkozhatnak a nemzeti alkotmányok szabályaira az integrációval szemben, mégis az EUB elvi jelentőségű döntése óta eltelt több, mint 50 évben azt látjuk, hogy az EUB határozatában lefektetett szabályok nem állhatnak meg korlátok nélkül. Annál is inkább, mivel azóta maga a Lisszaboni

¹ PhD hallgató, SZTE ÁJTK, Alkotmányjogi Tanszék

² Michel Rosenfeld: Identity of the Constitutional Subject, 1049. p. In Cardozo Law Review 1995/16. szám, pp. 1049-1111.

³ Trócsányi László: Az alkotmányozás dilemmái. HVG Orac, Budapest, 2014, 19. p. [a továbbiakban Trócsányi 2014A]

⁴ Pavel, Rychetsky: Az alkotmányos identitás megtartása az Európai Unió keretén belül – az alkotmánybíróság feladata, 98. p. In Alkotmánybírósági szemle, 2017/1. szám, pp. 95-98.

⁵ Trócsányi, László: Alkotmányos identitás és európai integráció. In Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 2014/76. kötet, pp. 473-476. [a továbbiakban Trócsányi 2014B]

⁶ Vö.: Chronowski Nóra – Vincze Attila: Alapjogvédelem, szuverenitás, alkotmányos önazonosság: az uniós jog érvényesülésének új határai. In Chronowski Nóra (szerk.): Szuverenitás és államiság az Európai Unióban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2017, pp. 96-100.

⁷ Magyarországon az alkotmányos identitás doktrínája különösen az Alkotmánybíróság sokat támadott 22/2016. (XII. 5.) AB Határozatával került a figyelem középpontjába.

⁸ Trócsányi 2014B, 474. p.

⁹ C-6/64 - Flaminio Costa kontra E.N.E.L.

Szerződés nevesíti a tagállamok alapvető alkotmányos sajátosságainak védelmét az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése által, mely kimondja, hogy az Európai Unió tiszteletben tartja a tagállamok nemzeti identitását. A kompozit alkotmányosság rendszerét tekintve,¹⁰ azt a végletekig leegyszerűsítve egy kettős, egymással szemben ható erőhatással találkozunk: Az európai egység megteremtésének jegyében munkálkodó tagállamok, az egység igényét szem előtt tartva igyekeznek összehangolni alkotmányos rendszereiket, s ennek érdekében a hatáskör és szuverenitástranszfer folytán a nemzeti szuverenitásból fakadó jogosultságaik gyakorlását az Európai Unió alapító szerződéseiben meghatározott keretek között átruházzák az integrációra.¹¹ Ebben a viszonyrendszerben az egység iránti igény jelenti azt az erőt, mely a tagállamokat alkotmányos rendszereik összehangolására, s az együttműködésre készíti. Ezzel szemben az integrációban résztvevő tagállami alkotmányos rendszerek összehangolásához szükségzerű kompromisszumok meghozatala során megjelenő korlátok (a „szuverenitásféltés”) testesítik meg azt az ellenerőt, mely az integrációt jellemző alkotmányos feszültséghez vezet, hiszen a tagállamok féltékenyen őrzik tagállami integritásukat, alkotmányos sajátosságaikat. Sulyok Márton szavaival jellemezve az európai környezetet, Európa az alkotmányos átmenet időszakát éli, vívódásban él önmagával és tagállamaival.¹²

Az „*alkotmányos átmenet*” időszakában az integráció oldaláról meghatározó jelentőségű az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése, mely kimondja, hogy az Unió tiszteletben tartja a tagállamok nemzeti identitását, mely elválaszthatatlan része azok alkotmányos berendezkedésének, illetve az Európai Unió Bíróságának ezzel összefüggő gyakorlata.¹³ Az alkotmányos átmenetből eredő feszültségre, a felmerülő kérdésekre és problémákra azonban a válaszokat – egyelőre - nem kifejezetten az integráció, mint inkább a tagállamok szintjén kell keresnünk. Ezen a ponton válnak aktuálissá Trócsányi – bevezetőben idézett – gondolatai, mely szerint a jogrendek multiplikációja során felértékelődik az alkotmányos identitás fogalma, hiszen az alkotmányos identitás elmélete alkalmas lehet a tagállami alkotmányok és az integráció viszonyának rendezésére. Jelenleg konszenzus mutatkozik annak megítélésében az európai tagállamok között, illetve az alkotmányos identitásról folytatott tudományos viták során, hogy az alkotmányos identitás európai fogalmát a tagállamok autentikus – erga omnes hatályú – alkotmányértelmezőiként a tagállami alkotmánybíróságoknak (alkotmányértelmezésre jogosult legfelsőbb bírói testületeknek) kell értelmezni, s tartalommal feltölteni,¹⁴ szem előtt tartva a jogi kötőerővel ugyan nem rendelkező, a gyakorlatban azonban annál fontosabb európai alkotmányos párbeszédet,¹⁵ tekintettel természetesen az uniós jog – és így az EUSZ 4.) cikk (2) bek. – eredeti értelmezőjeként az Európai Unió Bíróságának joggyakorlatára.

Az alkotmányos identitás azonban csak pontosan körülhatárolt fogalmi rendszerben, az európai alkotmányos tér egy szervező elveként válhat az európai integráció jogrendszerének meghatározó jogintézményévé, ezért alapvető fontosságú, hogy a kérdésében folytatott tudományos vita ne váljon, ne válhasson parttalanná. Ettől az igénytől vezérelve úgy gondolom, hogy az alkotmányos identitás jelenségének értelmezésére irányuló kísérlet szilárd

¹⁰ Vö.: Leonard, F.M. Besselink: Composite European Constitution, Paperback. Europa Law Publishing, 2007.

¹¹ Vö.: Magyarország Alaptörvénye, E) cikk (2) bek.

¹² Sulyok Márton: Előszó. In: Sulyok Márton (szerk.): Párbeszéd és Identitás – Az alkotmányos identitás alapkérdései. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016, 9. p.

¹³ Pl.: Costa vs. E.N.E.L. ügy, Simmenthal (I)-ügy (35/76 Simmenthal SpA v. Ministero des finances italien, 1976), de akár a 26/62. sz. Van Gend en Loos ügy

¹⁴ Vö.: Sulyok Márton: Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában. In: Jakó Mira Anna (szerk.): Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában, Nemzetközi és Regionális Tanulmányok 10. Generál, Szeged, 2014, 51. p.

¹⁵ Vö.: Drinóczi Tímea: Jogrendszerek versenye és alkotmányos párbeszéd. In Iustum Aequum Salutare, 2016/2. szám, pp. 213–233. [a továbbiakban Drinóczi 2016A]

jogelméleti alapokon kell, hogy nyugodjon, annak ellenére, hogy a fogalom egzakt, definíciószerű meghatározása nem feltétlenül kívánatos.¹⁶

Az alkotmányos identitás fogalmának európai értelmezése magán hordozza – és a jövőben még inkább magán fogja hordozni – az európai integráció sajátos természetéből fakadó jegyeket, ugyanakkor úgy vélem, hogy az európai értelmezés során ajánlatos, sőt szükségszerű az elmélet eredetéig visszanyúlni, s megvizsgálni az alkotmányos identitás elméletének angolszász értelmezését, hiszen az identitás elmélete először az angolszász jogirodalomban kerül említésre, azzal, hogy Gary J. Jacobsohn az alkotmányos identitás gyökereit egészen Arisztotelészig vezeti vissza.¹⁷ Ezzel szemben az alkotmányos identitásra, mint alkotmányjogi fogalomra történő első hivatkozások a XX. század második felében jelentek meg.¹⁸ Az angolszász gondolkodók közül Michel Rosenfeld¹⁹ és Jacobsohn²⁰ munkássága átfogónak tekinthető.²¹ Rosenfeld Hegel filozófiájáig nyúlik vissza, és az alkotmányos identitás meghatározását megelőzően – kvázi előfeltételeként – az identitást hordozó entitást határozza meg, melyet terminológiájában „constitutional self”-ként nevesít.²² Ahogyan azt a későbbiek során látni fogjuk, Rosenfeld és Jacobsohn elméleteinek eredőjeként olvasható ki, hogy az alkotmányos identitás hordozója kizárólag a „constitutional self” lehet (melyet jelen tanulmány során alkotmányos alanyként nevesíték). Az alkotmányos alany Jacobsohn tételeit alapul véve maga az alkotmányos rendszer, mely a népszuverenitásból fakadóan a politikai nemzetet alkotó nép, a nép által felruházott alkotmányozó hatalom és az alkotmányozó hatalom letéteményesei által létrehozott alkotmány egymásra hatásaként értelmezendő.²³ E jogelméleti alapvetés különösen megfontolandó az identitás európai értelmezése során mivel a kontinentális felfogásban ezidáig az alkotmányos identitásra irányuló értekezések nem egységesek a tekintetben, hogy az identitást maga az alkotmány, a politikai nemzet, vagy az alkotmányos rendszer (alkotmányos alany) hordozza, nincs egységesen elkülönült fogalomrendszer, mely konzekvensen elkülöníteni az alkotmány identitását, a nemzeti identitást és az alkotmányos identitást.

Ugyanakkor, míg az angolszász jogirodalomban²⁴ az alkotmányos identitás doktrínája alapvetően jogelméleti (alkotmányelméleti) kategória, addig az európai integrációban a hangsúly a gyakorlati alkalmazhatóságon, az érvényesülésen van. Ma a tagállamok és az európai integráció közötti feszültség kiéleződésének időszakában a tagállamok a hangsúlyt az alkotmányos identitás tartalmi, gyakorlati kérdéseire fektetik: Mit jelent az egyes tagállamok (nemzeti) alkotmányos identitása és ezekre hogyan és milyen mértékig hivatkozhatnak? Mit jelent, hogy az Európai Unió tiszteletben tartja a tagállamok nemzeti identitását? Jelentheti-e az alkotmányos identitás azt a határmezsgyét, mely az európai integráció specifikumának tekinthető szuverenitástranszfer korlátját képezi? Alkalmas-e az alkotmányos identitás annak dinamikus körülhatárolására, hogy a tagállamok a szuverenitástranszfer folytán az állami

¹⁶ Vö.: Peter Müller: Alkotmányos identitás és európai integráció a német Alaptörvény szemszögéből. In: Sulyok 2016: 71. p.

¹⁷ Gary Jeffrey, Jacobsohn: Constitutional Identity, 364. p. In The Review of Politics, 2006/68. szám, pp. 361-397.

¹⁸ Jacobsohn 2006: pp. 361-367.

¹⁹ Vö.: Michel, Rosenfeld: Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community, Routledge. Taylor and Francis Group, London and New York, 2010.

²⁰ Vö.: Gary Jeffrey, Jacobsohn: Constitutional Identity. Harvard University Press, Cambridge – London, 2010.

²¹ Szükséges megjegyezni azonban, hogy Michel Rosenfeld hivatkozott – és egyéb - művében az egyes európai alkotmányos rendszerek berendezkedését, sőt magát az európai integrációt is vizsgálja az alkotmányos identitás szemszögéből ezért Rosenfeld nem tekinthető tisztán az angolszász szemléletmód képviselőjének, munkássága során az alkotmányos identitást összehasonlító alkotmányjogi értelmezésben globális szinten vizsgálja.

²² Rosenfeld 2010: pp. 37-38.

²³ Michel, Rosenfeld 1995. és Gary Jeffrey Jacobsohn: Az alkotmányos identitás változásai, 5.p. In Fundamentum, 2013/1. szám, pp. 5-16.

²⁴ Jacobsohn és Rosenfeld hivatkozott és egyéb műveit.

szuverenitásból fakadó egyes jogköreiket meddig és milyen mértékben ruházhatják át az Európai Unióra?

Úgy vélem ahhoz, hogy az alkotmányos identitás válaszokkal szolgálhasson a tagállamok és az integráció viszonyában felmerülő fenti kérdésekre, szükséges az alkotmányos identitás jogelméleti alapjainak megértése és meghatározása az európai szupranacionális térben (is), hogy az alkotmányos identitás sziklára, s ne homokra épített házként az integráció stabilizálódását, s ne destabilizálódását mozdítsa elő, híd legyen az integráció és a tagállamok között, s ne kard, mellyel a tagállamoknak védekeznie kell az integrációval szemben. Ezért az angolszász jogelméleti alapokból kiindulva ennek a jogelméleti rendszernek a meghatározását kívánom megkezdeni jelen tanulmány keretei között. Természetesen az alkotmányos identitás fogalomkörének teljes körű vizsgálata nem végezhető el egyetlen tanulmány keretében, így jelen elméleti alapvetés, mintegy problémafelvetésként, egy nagyobb kutatás első stációját jelenti.

Az alkotmányos identitás elméletének megértéséhez a fogalmat két szempontból, a két komponens irányából szükséges megközelíteni. Így egyrészt vizsgálni kell a fogalom alkotmány(os) értelmezését, másrészt fogalom identitáselemét, mint filozófiai törvényszerűséget. Jelen tanulmányban a vizsgálatot elemi szinten, az identitás fogalmának vizsgálatával kezdem.

II. Az identitás-fogalom

Az identitás-fogalom részletes meghatározását annak komplexitása miatt nem lehetséges egyetlen tanulmány keretei között a teljesség igényével elvégezni és az alkotmányos identitás, mint alkotmányjogi fogalom megértése szempontjából nem is szükségszerű. Ugyanakkor, mivel az identitásfogalomból fakadó problémák leképeződnek az alkotmányos identitásban, a szükséges mértékig megkísérlem az identitás fogalmából eredő releváns jelenségek bemutatását, melyhez kiindulási alapként Bodó Barna szociológus munkásságát választottam.²⁵

Az identitás legelemibb értelmezésében azonosságot, lényegi egyformaságot jelent. Filozófiai szempontból „*az a logikai törvény, amely szerint minden fogalomnak adott időben és vonatkozásban önmagával azonosnak kell lennie. Jelenti továbbá az önmagunkkal, vagy valamely csoporttal való azonosulás érzését is.*”²⁶ A részletesebb vizsgálat során nem pusztán az identitás adottságként való felfogásáról, hanem annak dinamikus, interaktív folyamatként való értelmezéséről beszélhetünk, mely szerint az identitás soha nem „valamilyen teljes és befejezett meghatározottság.” Bodó, Erik H. Erikson tételeiből kiindulva az identitásban az önmagáról gondolkodó egyén azon kísérletét látja, hogy én-tudatának nevet adjon a kultúrában, azaz nevesítse azon faktorokat, amellyel eltér, vagy éppen megegyezik más személyekkel.²⁷ (Ezen kívül Bodó megjegyzi: az identitás nem lehet eleve adott, identitását mindenkinek állandóan és folyamatosan kell felépítenie.²⁸)

Az identitás nem pusztán az emberhez, mint egyénhez kötődik. Személyek valamely struktúra szerint szervezett csoportja a külvilág szempontjából szintén önálló entitásként viselkedhet, s mint ilyen, identitással rendelkezhet. E jelenség alapján beszélhetünk vallási, kulturális, nemzeti, stb. identitásról, s így alkotmányos identitásról is.²⁹ A lényeg a külvilág

²⁵ A kérdéskör bővebb vizsgálatát ld. ugyanitt: Bodó Barna: Az identitás egyetemessége. Polis könyvkiadó, Kolozsvár, 2004.

²⁶ Pusztai Ferenc (szerk.): Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014. 553. p.

²⁷ Bodó: i.m. 13. p.

²⁸ Bodó: i.m. 15. p.

²⁹ Amelynek azonban lehetnek természetesen vallási, kulturális, nemzeti, stb. elemei is.

irányába megjelenő egységben mutatkozik. Habermas szerint a kollektív identitások esetén az azokat alkotó én-struktúrák univerzalizálódásának, illetve a kollektív identitás dominánsabbá válásának jelensége figyelhető meg,³⁰ mely gondolatokból kiindulva elmondható, hogy a kollektív identitás, mely az azt létrehozó entitások (legyenek azok egyének, közösségek, vagy az alkotmányos identitás esetén az államok) egységes akaratából jön létre, visszahat a létrehozó entitások önazonosságára, azaz szükségszerűen formálja is azokat. (Habermas vonatkozó tételei sorában említi, hogy „a jövő kollektív identitása nem lehet más, mint az identitáskonstruálás formális feltételeire vonatkozó, folyamatosan és kommunikatív struktúrák révén előállt konszenzus.”³¹)

Vizsgálódási körében Bodó kitér a különböző identitáselméletek ismertetésére,³² melyek közül az alkotmányos identitás vizsgálatának szempontjából a következőket szükséges említeni: a Bodó által ismertetett elméletek mindegyike egy „szubjektumot” állít a kiindulópontba, mely kialakítja saját identitását. Az identitás tehát minden esetben kötődik valamely szubjektumhoz (entitáshoz). E szubjektum az alkotmányos identitás kontextusában megfeleltethető a korábban már hivatkozott rosenfeldi *constitutional self*-fel, az alkotmányos alannyal. A szubjektum számára az identitás kialakítása a többi szubjektumtól való különbözőség kinyilvánítása miatt szükséges önmaga, és a többi szubjektum számára, ugyanakkor e folyamat visszahat a szubjektum „én-képére” s így szükségszerűen meg is határozza a kialakított identitást.³³

Az identitás azonban nem (csak) egy adott időpontban meghatározott tényezők összessége, sokkal inkább a szubjektum létezése (fennállása) óta, a szubjektumot lényegileg meghatározó tényezők által meghatározott összesség, melyet az adott időpontban csupán értelmezünk.³⁴

Hogy az alkotmányos identitás vizsgálata során alkalmazható legyen, a Bodó által alkotott identitás-fogalmat két ponton szükséges kiegészíteni: Egyrészt az identitás-kialakításra nem pusztán az egyén, hanem bármely önálló entitás képes, melynek létezéséből adódóan szükségszerű, hogy megkülönböztesse önmagát másoktól, másrészt az én-tudat értelmezése nem pusztán a kultúrában képzelhető el, hanem bármely, az adott entitást meghatározó közegben. Ezek alapján az identitás az önálló szubjektumot meghatározó jelenség, mellyel az önmagáról gondolkodó entitás megkísérli, hogy öntudatának nevet adjon az őt meghatározó közegben, önmagát a hozzá hasonlóktól megkülönböztesse, ti. nevesítse azon faktorokat, amelyek miatt eltér más identitásoktól, vagy éppen azokkal megegyezik.

III. Az alkotmányos alany és az alkotmányos önazonosság

Az identitás fogalmának vizsgálata során jelentkező szubjektumot az alkotmányosság koordináta-rendszerében értelmezve, az megfeleltethető az alkotmányos alannyal, mely a

³⁰ Vö.: Jürgen, Habermas: Válogatott tanulmányok. Atlantisz kiadó, Budapest, 1994.

³¹ Vö.: Jürgen, Habermas: Zur Rekonstruktion des historischen Materialismus, Suhrkamp. K.n., Frankfurt am Main, 1976 .

³² Bodó: i.m. 40. p.

³³ E következtetés lényegében megegyezik a későbbiek folytán ismertetett hegeli filozófia tételeivel, melyből Rosenfeld kiindul az alkotmányos identitás vizsgálata során, illetve a habermasi tételekkel.

³⁴ E körben szükséges megjegyezni, hogy e megállapítás párhuzamba állítható a történeti alkotmányok alkotmányjogi fogalmával, melyek szintén összeforrnak a nemzet történelmével és azzal organikusan fejlődnek, ugyanakkor Rosenfeld a brit alkotmányos modell elemzése során bemutatja, hogy a tény, hogy egy államnak nincs kartális alkotmánya, nem befolyásolja az alkotmányos identitás természetét, pusztán meghatározza annak megnyilvánulását. Bővebben lásd: Rosenfeld 2010: pp. 163-169. Magyarország tekintetében az Alkotmánybíróság a 22/2016 AB határozatban a történeti alkotmány vívmányait Magyarország alkotmányos önazonossága körében nevesíti.

későbbiekben kifejtett rosenfeldi logika mentén az alkotmányos identitás hordozójává válik. Rosenfeld rendszerében az alkotmányos alany egyfajta perszonifikációs fejlődési folyamat során „alkotmányos énné” alakul át.

Rosenfeld az alkotmányos pluralizmus (*constitutional pluralism*) elmélet kidolgozása során Hegel filozófiájából indul ki, mely szerint egy személy természetéből fakadóan követeli meg, hogy a vele kapcsolatba kerülő más személyek elismerjék, illetve azoktól megkülönböztethetővé váljon.³⁵ Rosenfeld Hegelre hivatkozással kifejti ugyanakkor, hogy amikor ez megtörténik, a konfrontációval egy időben törvényszerűen elkezdődik egyfajta dominanciáért vívott harc.³⁶ Rosenfeld szerint az identitással rendelkező *alkotmányos alany* kérdésköre abból a szükségletből emelkedik ki, hogy két *alkotmányos entitás* egymással való kapcsolatba kerülésekor – a hegeli logika folytán – konfrontálódik.³⁷ Rosenfeld folytatva az alkotmányos alany perszonifikációjának (megszemélyesítésének) folyamatát, a pszichoanalitika módszertanához folyamodva, a Jacques Lacan által kidolgozott tételeket hívja fel, aki szerint egy formálódó személyiség saját identitását a többi személyiséghez fűződő kapcsolatában értelmezi, önmagát a vele kapcsolatba kerülő személyekhez viszonyítva határozza meg, s identitásának egyes jegyeit is e kapcsolatokról nyeri.³⁸

A rosenfeldi logika mentén összegezhető, hogy az önálló alkotmányos alany önmagát minden más alkotmányos alanytól megkülönböztetendő, a velük való konfrontációban – saját, egyedi tulajdonságai, identitásjegyei alapján – egyfajta perszonifikációs folyamat révén alkotmányos önazonossággal rendelkezővé – „alkotmányos énné” – alakul át; azaz alkotmányos önazonosság kialakítására törekszik. (Rosenfeld e logikai fundamentumra építi fel művében a plurális alkotmányosság koncepcióját, lásd korábban.)

Hermeneutikailag az angol nyelvben használt „self” kifejezés jelentése: „egy személy alapvető, esszenciális lénye, mely megkülönbözteti őt másoktól, különös tekintettel az önvizsgálat tárgyára, vagy visszaható cselekvésre.”³⁹ (Ezért a Rosenfeld által alkalmazott *constitutional self* terminológiát leginkább is az „alkotmányos én” kifejezéssel határozhatjuk meg.)

A Rosenfeld által leírt fejlődési folyamat során az alkotmányos alanyok különböző jogi, politikai és társadalmi fejlődésen mennek át (alkotmányozási folyamatokból levont következtetések, politikai konfliktusok, válságok, etc. által), még elég kiforrottá válnak ahhoz, hogy megfogalmazzák alkotmányos identitásukat. Mint arra a korábbiakban már utaltam, Rosenfeld ugyanakkor megjegyzi, hogy az alkotmányos alany identitása mindennek ellenére megfoghatatlan, tételes körülhatárolása több problémát is felvet. Az alkotmányos alany fogalmának többértelműségére hivatkozik, miszerint nem egyértelmű, hogy a fogalom az alkotmányos közösségre, az alkotmányozó hatalom letéteményeseire, vagy az alkotmány tárgyára utal.⁴⁰

Kiindulva az identitás-fogalom meghatározásakor lefektetettekből, illetve Rosenfeld elméleti alapjait összevetve Jacobsohn vizsgálódásaival,⁴¹ álláspontom az, hogy az

³⁵ Az alkotmányos pluralizmus elmélete az alkotmányos önazonossággal rendelkező alkotmányos alanyok saját belső, illetve egymás közötti viszonyának rendezésében áll. Ehhez bővebben ld. Rosenfeld hivatkozott műveit.

³⁶ Michel, Rosenfeld: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2010, 37. p. A hegeli filozófia vonatkozó tételeit bővebben lásd: Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *A szellem fenomenológiája* (ford: Szemere Samu). Akadémia kiadó, Budapest, 1961.

³⁷ Rosenfeld 2010: 38. p.

³⁸ Jacques, Lacan: *Écrits, Éditions du Seuil*. K.n., Párizs, 1966, pp. 298-300, 655, 839-40.

³⁹ Margaret, Deuter – Jennifer, Bradbery – Joanna, Turnbull: *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* (Kilencedik átdolgozott kiadás). OXFORD University Press, UK, 2015, 1402. p., illetve: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/self> (utolsó frissítés: 2017.11.20.)

⁴⁰ Rosenfeld 1995: 1049. p.

⁴¹ Gary Jeffrey, Jacobsohn: *Constitutional Identity*. Harvard University Press, Cambridge – London, 2010

alkotmányos alany nem különíthető el a Rosenfeld által felhívott egyik tényezőként sem. Ellenkezőleg: az alkotmányos alany e három alkotóelem (így az alkotmányos közösség, az alkotmányozó hatalom letéteményesei, és az alkotmány) kölcsönhatásából jön létre. Az alkotmányt életre hívó politikai közösség, az alkotmányozó hatalom, s maga az alkotmány (mint alkotmányos rendszer) – és ezek kontinuitása – alkotja az alkotmányos alanyt. Jacobsohn alkotmányos diszharmonia elméletét⁴² összevetve Rosenfeld tétéleivel, kijelenthetjük, hogy az alkotmányos identitást e három faktor egymással alkotott konfrontatív viszonyában létrejövő konszenzus határozza meg.

IV. A Nemzeti identitás

Rosenfeld a nemzeti identitás fogalmát Anderson elméletéből kiindulva elemzi,⁴³ s arra a következtetésre jut, hogy az alkotmányos identitás szükségképpen elválasztandó más identitástoktól, így különösen a nemzeti identitástól.⁴⁴

Alkalmazva az identitás elemzése során írottakat, a nemzeti identitás meghatározása során a kollektív identitással rendelkező szubjektum a (politikai) nemzet,⁴⁵ melyet annak kontinuitásában szükséges vizsgálnunk.⁴⁶ Mivel az identitás egyes jegyeinek megállapítása során a szubjektum létezése óta, az azt meghatározó tényezőket kell figyelembe vennünk, s a jelenből értelmeznünk, ezért a politikai nemzetek tekintetében a nemzeti identitáshoz nem pusztán azok a meghatározó tényezők tartoznak, melyek alapján egy nemzetet a jelenben elhatárolhatunk egy másiktól, mint pl. az adott nemzet nyelve, hanem azok a múltbéli események is, melyek formálták az adott nemzet kollektív önmeghatározását. Pontosabban nem az adott nemzetek történelmében bekövetkezett események, sokkal inkább az azokhoz a jelenből való viszonyulás (ti. nemzeti emlékezet, múlttal való szembenézés) az, mely a nemzeti identitás elemét képezi, azaz a tény, hogy egy-egy sarkalatos esemény hogyan formálta a nemzet, illetve a nemzetet alkotó egyének önmeghatározását. (E folyamatok számos elemét megjelenítik például az egyes alkotmányok preambulumaiban.)⁴⁷

Amennyiben egy, a nemzetet érő „inger”, vagy esemény elég jelentős, hogy a nemzet önmeghatározására hatni tudjon, s így formálja a közösség kollektív identitását, az esemény, s az arra adott reakció beépül a nemzet öntudatába, vagyis nemzeti identitássá válik. (A kollektív identitást a közösséget létrehozó egyének identitása hozza létre, s határozza meg, azonban mikor az már „önálló entitásként” viselkedik, a kollektív identitás változásai visszahatnak az azt létrehozó egyének identitására.)

A nemzeti identitás noha szükségszerűen kapcsolódik ahhoz a közösséghez, amely az adott alkotmányos rendszert létrehozta, magában foglal olyan jellemzőket is, melyek meghatározzák ugyan az adott nemzetet, viszont nem értelmezhetők az alkotmányosság koordináta rendszerében⁴⁸ és bár felmerülhetnek a nemzeti identitásnak az alkotmányban

⁴² Bővebben lásd: Jacobsohn 2013

⁴³ Benedict Anderson: Elképzelt közösségek. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006.

⁴⁴ Vö.: Körtvélyesi Zsolt: Alkotmányosság a nemzeteken túl: Az alkotmányos identitás egy természetrajza. In Fundamentum, 2013/1. szám, pp. 115-120.

⁴⁵ Nem szabad azonban elfelejtenünk a kulturális nemzet és a politikai nemzet fogalom közötti szétválaszthatatlan kapcsolatot, hiszen a politikai nemzet „nemzeti identitását” gyakorlatilag a kulturális identitás tölti fel tartalommal. vö.: Bakk Miklós: A nemzeti identitás, mint politikai identitás. <http://bakk.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=2&p=4170> (utolsó frissítés: 2017.11.20.)

⁴⁶ A politikai nemzet identitása különböző „egyéb identitásokból” épül fel, úgy, mint a kulturális, vallási, történelmi identitás. Vö.: Hanák Péter: A nemzeti identitás konstrukciója és problémái. In Múlt és jövő, 1997/9. szám, pp. 4-7.

⁴⁷ Vö.: Sulyok Márton – Trócsányi László: Preambulum. In Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja (I. kötet). Századvég, Budapest, 2009, pp. 81-106.

⁴⁸ Pl. az alkotmányban nem rögzített nemzeti hagyományok esetében.

védendő elemei is, álláspontom szerint a nemzeti identitás és az alkotmányos identitás alapvető szinten, az identitást hordozó szubjektum szintjén válik el egymástól: míg a nemzeti identitást hordozó szubjektum a politikai nemzet, az alkotmányos identitás hordozója maga az alkotmányos rendszer, melynek a politikai nemzet csupán egy – meghatározó – alkotóeleme. Erre tekintettel a két fogalom éles szétválasztása ugyan nem képzelhető el, sokkal inkább egymással a rész-egész viszonyában foghatók fel.

V. Az alkotmányos identitás

Jacobsohn az alkotmányos identitás elemeiben az alkotmányos rendszer olyan meghatározó jellemzőit látja,⁴⁹ amelyek nélkül az valami egészen mássá alakulna át.⁵⁰ Jacobsohn alkotmányos diszharmónia elmélete szerint⁵¹ az alkotmányos identitást a társadalmi legitimitációval felruházott alkotmányozó hatalom által megalkotott alkotmány és az azt meghatározó társadalmi, politikai erők közötti konfliktus által generált feszültség „végső” kimenetele határozza meg.⁵² Rendszerében elválasztja az alkotmányt, az azt létrehozó alkotmányozó hatalmat, és szembe állítja a hatalommal felruházó társadalommal, azaz az alkotmányos közösséggel, s az így létrejövő egyes konfliktusok „eredménye” formálja az adott rendszer alkotmányos identitását.⁵³ Következésképpen a jelenséget a kontinuitás szemüvegén át kell vizsgálni: a fent nevesített faktorok „egymásra hatása” folyamatként jelentkezik, melynek eredményeként, a folyamat „kivetüléseként” jönnek létre az alkotmányos identitás egyes jegyei. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az alkotmányos identitás elemei nem értelmezhetők elkülönítve, „önmagukban”, kizárólag az őket létrehozó közeg, az alkotmányos rendszer, így a rendszer múltjának, jelenének és jövőjének figyelembevételével. Sulyok az alkotmányos identitással összefüggésben annak statikus és dinamikus értelmezését hasonlítja össze,⁵⁴ mely értelmezésben a dinamikus szemléletmód irányul az alkotmányosság integrációs folyamataiban rejlő identitás-elemekre, illetve irányulhat természetesen – egy „integráció-semleges” kontextusban az adott ország alkotmányos kultúrájának, közjogi hagyományainak feltérképezésére is.⁵⁵

Rosenfeld szerint *„még ha az alkotmányos alany „ki” és „mit” kérdései rendezve is lennének, az alkotmányos identitás fogalma még mindig nehézségekkel telve lenne. Nem csak arról beszélünk, hogy az alkotmányos identitás minden valószínűség szerint idővel változni fog, hanem arról is, hogy mélyen elmerülne az egyéb meghatározó identitásokkal folytatott összetett és ellentmondásos kapcsolatokban, úgymint: nemzeti, etnikai, vallási, vagy kulturális identitás. [...] Hogy létrehozzuk az időközön átívelő identitást, elengedhetetlen, hogy egybe szőjük az alkotók múltját, a saját jelenünket és a meg nem született generációk jövőjét. A probléma az, hogy a múlt ugyanannyira bizonytalan, mint a jelen és így utat engednek ellentmondásos lehetőségeknek.”*⁵⁶

⁴⁹ Az alkotmányos identitás vizsgálatát az egyes alkotmányos modellek szerint részletesen lásd: Rosenfeld 2010: pp. 149-209.

⁵⁰ Jacobsohn 2013: 1. p.

⁵¹ A Jacobsohn által kimunkált elmélet rendkívül gyakorlatias módon, az egyes példákból felvezetett alkotmányos jelenségek bemutatása révén mutatja be az alkotmányos identitás fogalmát, vizsgálódási módszertana azonban tagadhatatlanul tükrözi az angolszász jogi gondolkodást, kiindulópontként pedig az Egyesült Államok és India alkotmányos „pillanatait”, identitásjegyeit alkalmazza.

⁵² Az alkotmányos diszharmónia elméletet bővebben lásd: Jacobsohn 2010.

⁵³ Jacobsohn 2013: 1. p.

⁵⁴ Vö.: Sulyok 2014: pp. 44-46.

⁵⁵ A jelenség párhuzamba állítható történeti alkotmányunk vívmányaival, mint az Alaptörvény egyik értelmezési tartománya, mellyel „az Alaptörvény mintegy ablakot nyit közjogunk történeti dimenziójára.” Vö.: 33/2012 (VII. 17.) ABH

⁵⁶ Rosenfeld 1995: 1049. p.

Egyetértek a rosenfeldi állásponttal abban, hogy az alkotmányos identitás egzakt meghatározása problematikus, s a jelenség nehezen körülhatárolható. Ugyanakkor nem értek egyet abban, hogy az alkotmányos alany meghatározása többértelműséget eredményezne. Jacobsohn rendszerében az alkotmányos identitás magában foglalja a Rosenfeld által felsorolt elemek [alkotmányos közösség, alkotmányozó hatalom letéteményesei és az alkotmány tárgya] mindegyikét, együttesen alkotják az alkotmányos identitást hordozó entitást, vagyis az alkotmányos alanyt, ezért Jacobsohn gondolatai kiegészítik a rosenfeldi rendszert, s az abban felmerülő aggályokat gyakorlatilag Jacobsohn megválaszolja.⁵⁷

Egyúttal Jacobsohn az alkotmányos identitásra többek között, mint „számos, a nemzet múltját kifejező törekvés és vélemény elegyeként megjelenő, a bíróságokon, a törvényhozásban folyamatosan alakuló jelenségre”, illetve a köz-, és magánszféra színterein folyamatosan zajló politikai és értelmezési viták összességére utal.⁵⁸ Szemléletében az alkotmányos identitás jelensége nem értelmezhető egy idősíkon, azaz a jelenben megjelenő, az adott alkotmányos rendszert jellemző tényezők (statikus) összességében.

VI. Alkotmányos patriotizmus

E ponton úgy vélem szükséges kitérni a Habermas névéhez köthető alkotmányos patriotizmus (*Verfassungspatriotismus*) elméletére is, melynek lényege Halmai szerint „arra utal, hogy a polgárok nem csupán az alkotmány alapelveinek elvont tartalmát, hanem mindenkori saját nemzeti történelmük kontextusából adódó konkrét jelentését tekintik a magukénak.”⁵⁹ Az alkotmányos patriotizmus központi szemléletmódja szerint az alkotmányos normák iránti elköteleződésnek kell meghatározni a közösségeket, azaz úgy tekint az alkotmány normáira, mint a közösséget meghatározó, szervező erőre és nem, mint a közösséget meghatározó szervező erők manifesztációjára.⁶⁰

Párhuzam vonható Habermas alkotmányos patriotizmus elmélete és Jacobsohn alkotmányos diszharmonia (*constitutional disharmony*) elmélete között,⁶¹ hiszen mindkét teória esetében az alkotmány normáira az alkotmányos közösség által adott reakció jelenti a vezérfonalat.⁶² Míg Jacobsohn szemléletében azonban az alkotmány „pusztán” egy az alkotmányos közösség identitását részben deklaráló, s azt egyben alakítani képes tényezőként jelenik meg; a hangsúly az alkotmányos közösségen van (azaz mondhatnánk, hogy „az alkotmány van a közösségért, s nem a közösség az alkotmányért”). Habermas elméletében ellenben a hangsúly az alkotmányra, az alkotmány egyes rendelkezéseire tevődik át. Megfordítva a gondolatmentet, az alkotmányos patriotizmus szemléletmódja szerint inkább az alkotmánynak kellene formálnia az alkotmányos közösség identitását, mint sem a közösségnek az alkotmányos rendszer identitását.⁶³ Ugyanakkor a két elméletben megjelenített szemléletmód ugyanannak az éremnek a két oldala: az alkotmány által hordozott tartalom és az alkotmányos közösség által arra adott válasz. A különbséget többek között abban érhetjük tetten, hogy az alkotmányos patriotizmus elmélete az alkotmányt (!) végsősoron az azt létrehozó alkotmányos közösség (identitása) elé helyezi, tehát az alkotmány

⁵⁷ Vö.: Jacobsohn 2010: pp.1-35, Rosenfeld 2010: pp. 37-65.

⁵⁸ Jacobsohn 2013: 5. p.

⁵⁹ Halmai Gábor: Alkotmányos értékek és demokratikus konszolidáció, 42. p. In *Fundamentum*, 2009/3. szám, pp. 31-48.

⁶⁰ Vö.: Jan-Werner Müller: Alkotmányos patriotizmus. In 2000 – Irodalmi és társadalmi havi lap, 2008/5. szám. <http://ketezer.hu/2008/05/alkotmanyos-patriotizmus> (utolsó frissítés: 2017. november 30.)

⁶¹ Jacobsohn 2010: pp. 1-35.

⁶² Vö.: Jacobsohn 2013

⁶³ Vö.: Müller 2008

szupremáciájával egyfajta „kényszert” generál, vagyis az alkotmányos rendszer identitását nem az egyes tényezők (alkotmányos közösség, alkotmányozó hatalom és az alkotmány) dinamikus és folytonos konfrontációja, sokkal inkább az alkotmány dominanciája határozza meg. Ezzel szemben Jacobsohn az egyensúlyra törekszik: az alkotmány és az alkotmányos közösség kölcsönösen formálja egymást, a folyamat szempontjából egyenrangúak. (Jacobsohn e folyamat „eredményeiként” értelmezi az alkotmányos identitást.)

Látható tehát, hogy az alkotmányos patriotizmus az alkotmány és az alkotmányos közösség között létrejövő identitásformáló folyamat (a közösség mikor és milyen szimbolikus elemekkel képes azonosulni, azaz saját identitásának elemeként mikor, hogyan és mennyiben fogadja el az alkotmány szimbolikáját) egyfajta kívánatosnak tartott végeredményét fogalmazza meg az „alkotmány javára,” vagyis az alkotmányos patriotizmus oktrojált természetet feltételez: az alkotmányban kifejezett értékek segítségével kívánja meghatározni magának az alkotmányos rendszernek az értékrendjét, előre meghatározva annak egyes identitásjegyeit.⁶⁴ Ezért úgy gondolom, hogy a Jacobsohn-féle megközelítés közelebb áll az alkotmányos rendszerek természetes „viselkedéséhez” és egyensúlyra törekszik: az alkotmány formálhatja ugyan az azt életre hívó közösséget, de végső soron az alkotmányozó közösségnek kell meghatároznia az alkotmányozó hatalmon keresztül az alkotmányt, s nem fordítva.

VII. A nemzeti alkotmányos identitás

Az alkotmányos identitás fogalmi körében jelentkező és legtöbbszörképpen értelmezhető – és értelmezett – fogalom a nemzeti alkotmányos identitás. Fontos azonban kiemelni, hogy a nemzeti alkotmányos identitás fogalma az európai integráción belül „meghonosodott” és alkalmazott fogalom, melyen a tagállamok specifikus és egyedi alkotmányos identitását értik. Az integráción kívül nem szükséges ilyesfajta differenciálás, hiszen nincs olyan közeg, mely szükségessé tenné azt. A nemzetközi viszonylatban, az Európai Uniót kívül elegendő egy adott állam alkotmányos identitását nevesíteni, nem szükséges azt külön „nemzetinek” is differenciálni, ahogyan azt az Unió esetében a Lisszaboni Szerződés teszi. Az integráción belül azonban az integráció és a tagállamok viszonya és „alkotmányos határaik” kijelölése indokoltá teszi a fogalmi pontosítást. Másrészt az alkotmányos identitás elvont kategória, melyet az identitást hordozó szubjektum tölt fel konkrét tartalommal (számos megközelítést alkalmazva). E relációban értelmeznünk kell az alkotmányos rendszer funkcióját is, mely végső soron egy adott politikai közösség önszerveződésének és működésének alapvető sajátosságait meghatározó és irányító szabályok összességéként fogható fel, melyet a közösség saját viszonyainak alapvető meghatározására és a külső szereplőkkel szemben való egységes fellépés lehetőségének biztosítására hoz létre.

Alkalmazva az identitásnál lefektetett „önformáló mechanizmust”, a nemzeti alkotmányos identitásban az alkotmányos alanyt (a kollektív identitást hordozó szubjektum) létrehozó politikai nemzet (az azt létrehozó közösség), tartalommal tölti fel a saját maga által életre hívott kollektív identitását. Az alkotmányos rendszereket az identitás szemüvegén át szemlélve azt mondhatjuk, hogy e rendszerek perszifikáció révén alkotmányos öntudattal rendelkező önálló szubjektumokká fejlődtek, melyek természetükből fakadóan rendelkeznek önálló identitással.

Az Európai Unió jogrendszerében az alkotmányos identitás alkalmazásának forrása az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése, mely kimondja: „*az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a*

⁶⁴ Rosenfeld felveti annak lehetőségét, hogy az alkotmányos patriotizmus egyfajta transznacionális alkotmányos identitásként fogható fel. Bővebben lásd: Rosenfeld 2010: pp. 258-279.

Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is.”Ezt gyakorlatilag megerősíti az EU Alapjogi Chartája, preambulumban: „az Unió hozzájárul e közös értékek megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez, miközben tiszteletben tartja az európai népek kultúrájának és hagyományainak sokféleségét, a tagállamok nemzeti identitását és központi, regionális és helyi közhatalmi szervezetét...”

E rendelkezésekben az alkotmányos identitás terminus technicus nem kerül nevesítésre, mely jelenség több okra is visszavezethető, ugyanakkor fogalmi bizonytalanságot is eredményez. Poiares Maduro AG főtanácsnoki indítványában a nemzeti és az alkotmányos identitásról a következőket írja: „Igaz ugyan, hogy a tagállamok alkotmányos identitásának tiszteletben tartása az Európai Unió egyik kötelezettsége. Ez a kötelezettsége már a kezdetektől fennáll. Ugyanis már az 1950-es évek elején elkezdődött európai projekt lényegét képezi, amely az államok politikai fennállásának megőrzése mellett az integrációs folyamat előmozdítását jelenti. Ezt bizonyítja az a tény, hogy első alkalommal a Szerződések azon felülvizsgálata alkalmával mondták ki kifejezetten e kötelezettséget, amelynek az előírásaiban szereplő integrációs vívmányok szükségessé tették a tagállamok számára az e kötelezettségre való emlékeztést. Így a Maastrichti Szerződés F. cikkének (1) bekezdése, majd az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkének (3) bekezdése ekképp rendelkezik:>>[a]z Unió tiszteletben tartja tagállamainak nemzeti identitását<<. A nemzeti identitás nyilvánvalóan magában foglalja a tagállam alkotmányos identitását.”⁶⁵

A főtanácsnoki álláspont alapján a nemzeti identitás tehát magában foglalja a tagállamok alkotmányos identitását, és funkcionális szempontból az alkotmányos identitás EU-n belül betöltött központi szerepét írja le, melyre fentebb magam is utaltam.⁶⁶ Nem értek egyet azonban a főtanácsnoki indítvány nemzeti identitásról tett azon megállapításával, miszerint az az alkotmányos identitás részét képezné.

Ahogy korábban láthattuk a nemzeti identitás magában foglal olyan jellemzőket is, melyek az alkotmányosság kategóriáján túliak, azaz meghatározzák ugyan az adott nemzetet, viszont nem értelmezhetőek az alkotmányosság koordináta rendszerében, míg az alkotmányos identitásnak lehetnek olyan elemei, melyek a nemzeti identitásból emelkedtek az alkotmányos identitás körébe, vagyis a nemzeti identitás egyes elemei alkotmányos identitássá alakulhatnak. S pontosan ebből kifolyólag nem értek egyet a főtanácsnoki kijelentéssel, miszerint az alkotmányos identitás a nemzeti identitás részét képezné, már csak azért sem, mert ahogyan arra Trócsányi is utal, a nemzeti identitás inkább politikai, mintsem jogi tartalmú fogalom.⁶⁷ Vagyis kiindulva a korábbi fogalmi elhatárolásokból a helyes megközelítés az, ha az alkotmányos identitás foglalja magában a nemzeti identitás egyes elemeit, és semmiképpen sem fordítva,⁶⁸ amint azt a főtanácsnoki álláspont jelzi.⁶⁹ Ahogyan Pavel Rychetsky írja az alkotmányos identitás ugyan a nemzeti identitásból fakad, „azonban annak nem szinonímája, hanem része és fontos építőelemeinek egyike.”⁷⁰

Miért akkor mégis a nemzeti identitás, mint terminus technicus, ha funkcionalitás szempontjából inkább a nemzeti alkotmányos identitás kategóriájára utal? Álláspontom szerint a kérdés többek között az alkotmányos identitás fogalmának tisztázatlanságával magyarázandó. Következésképpen egy, az integráció fundamentumát képező dokumentumban

⁶⁵ C-213/07 Michaniki AE v Ethniko Symvoulío Radiotileorasis and Ypourgos Epikrateias ügy, indítvány, 31. pont

⁶⁶ A főtanácsnoki indítvány 32. és 33. pontja szintén az alkotmányos identitás integrációban betöltött szerepéről értekezik, a nemzeti identitás a normaszöveggel összefüggésben kerül megjelenítésre.

⁶⁷ vö.: Trócsányi 2014: 72. p.

⁶⁸ vö.: Rosenfeld 2010: 10. p. és Rosenfeld 1995: 1049. p.

⁶⁹ Annál is inkább, hiszen ahogyan Trócsányi már idézett gondolatmenetében írja, a nemzeti identitás az alkotmányjog számára nehezen értelmezhető kategória.

⁷⁰ Rychetsky: i.m. 95. p.

nevesíteni további bizonytalanságokat eredményezne. A jelenség hasonló az EU „kvázi alkotmányos alanyiségához”, vagyis ez esetben is funkcióját tekintve egy, az alkotmányos rendszerekhez köthető jelenség nélkülözi az „alkotmányos” jelzöt, mely így összhangban áll azzal, hogy a Szerződés, melyben benne foglalják szintén csak funkcióját tekintve hordoz alkotmányos jelleget. Következésképpen a Lisszaboni Szerződésben nevesített nemzeti identitás alatt a tagállamok alkotmányos identitását, pontosabban a nemzeti alkotmányos identitást⁷¹ kell értenünk. Megjegyzendő, hogy Trócsányi hipotetikusán kitér arra, hogy a Lisszaboni Szerződés szövegét helyesebb lenne tagállami identitásként értelmezni, hiszen a fogalom tartalmát meghatározó elemek a tagállamok államként történő önmeghatározására utalnak.⁷² Ezzel kapcsolatban, a már kifejtettek alapján úgy vélem a normaszöveg tartalmát és funkcióját tekintve a nemzeti alkotmányos identitásra utal, mely azonban fogalmilag, szükségképpen magában foglalja a tagállami önmeghatározást is.

VIII. Alkotmányos identitás, vagy az Alkotmány identitása?

Az alkotmányos identitással összefüggésben alkalmazott fogalmi elhatárolások során úgy vélem szükségeszerű elhatárolni az alkotmány identitását az alkotmányos identitás fogalmától, noha a jogirodalomban találkozhatunk olyan nézetekkel, miszerint a két fogalom tulajdonképpen szinonim jelentéstartalommal bír.

Drinóczi szerint az alkotmányos identitás, mivel annak meghatározása végső soron alkotmányértelmezést igényel, csak annyiban állhat fenn, amennyiben az identitás az alkotmány valamely rendelkezésével van kapcsolatban. Álláspontja szerint lényegében a nemzetet meghatározó nemzeti identitás jegyei, amennyiben az alkotmányban rögzítésre kerülnek hozzák létre az alkotmányos identitást.⁷³ Ezért, illetve mivel az alkotmányos demokráciában „mindennek az alapja az alaptörvény”, következtetése szerint az alkotmányos identitás minden esetben visszavezethető és leszűkíthető az alkotmány vizsgálatára és értelmezésére, illetve az alkotmányos identitás nem más, mint az alkotmány identitása.⁷⁴

Ezzel szemben Sulyok szerint az alkotmányos identitás fogalma nem választható el élesen az alkotmány identitásától, azonban a distinkció elvégezhető.⁷⁵ Többek között felteszi a kérdést, hogy bármely alkotmánnyal rendelkező entitás de facto rendelkezik-e identitással, vagy az identitás már az alkotmányból következik? (Megjegyzendő, hogy Sulyok az identitást az autonómia, a szuverenitás és az „egyénség” egységeként írja le,⁷⁶ míg az alkotmány identitását és az alkotmányos identitást rész-egész viszonyban határozza meg,⁷⁷ utalva a

⁷¹ Ahogyan azt Sulyok meg is jegyzi: Ami az EU számára nemzeti identitás, az a nemzeti alkotmánybíróságok számára csak alkotmányos identitás lehet. vö.: Sulyok 2014: 8. p. és a „nemzeti identitás lisszaboni fogalmának” értelmezését – Sulyok 2014: 6. p.

⁷² vö.: Trócsányi 2014: 77. p. A kérdést úgy vélem érdemes összevetni Besselink a kérdésben alkotott, ám valamelyest eltérő következtetéseivel, vö.: Leonard F.M. Besselink: Constitutional Identity Before and After Lisbon, 42. p. In Utrecht Law Review, 2010/3. szám, pp. 36-49.

⁷³ Vö.: Drinóczi Tímea: Az alkotmányos identitásról. Mi lehet az értelme az alkotmányos identitás alkotmányjogi fogalmának?, 33. p. In MTA Law Working Papers, 2016/15. szám, http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2016_15_Drinoczi.pdf (utolsó frissítés: 2017. november 30.) [a továbbiakban Drinóczi 2016B]

⁷⁴ Drinóczi 2016B: 34. p.

⁷⁵ Sulyok Márton: Kettő az egyben? Alkotmány és identitás, 341. p. In Balogh Elemér (szerk.): Számadás az Alaptörvényről, Tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar oktatóinak tollából. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Szeged, pp. 339-359.

⁷⁶ Sulyok 2016: 342. p.

⁷⁷ Sulyok 2016: 356. p.

német alkotmánybíróság joggyakorlatára, melyben az alkotmány identitásaként rögzített fogalom mára az alkotmányos identitás doktrínájává nőtte ki magát.⁷⁸⁾

A fent ismertetett álláspontok közül nem értek egyet azzal, hogy az alkotmányos identitás fogalmát és az egyes identitásjegyeket az alkotmány identitásával kellene azonosítanunk. Egyetértek azonban Sulyok Márton azon – európai integráció tagállamainak alkotmánybírósági gyakorlatán nyugvó – álláspontjával, mely szerint a két fogalom elválasztható ugyan, azonban éles elkülönítésük nem lehetséges. Szükségesnek tartom ugyanakkor a két fogalom elhatárolásának további szempontját meghatározni az identitást hordozó entitások elkülönítésével. Mint azt az identitás általános fogalmának vizsgálata során láthattuk, az identitás, mint önmeghatározás minden esetben feltételez egy, az identitást hordozó szubjektumot. E szubjektum a rosenfeldi és jacobsohni elméleti alapvetésből fakadóan az alkotmányos alany, mely a politikai nemzetet alkotó alkotmányos közösség, az alkotmányozó hatalom és az alkotmány szimbiotikus közösségeként határozható meg.⁷⁹ Jogelméleti szempontrendszer tekintve, az alkotmányos identitás tehát már forrásában, az identitást hordozó entitásban elkülönül az alkotmány identitásától. Ahogyan az alkotmány meghatározó része az alkotmányos rendszernek, úgy az alkotmány identitása meghatározó részét képezi az alkotmányos identitásnak, annál is inkább, hiszen a három tényező (alkotmány, alkotmányozó hatalom, politikai nemzet) egymásra hatásának „eredménye” az alkotmány egyes rendelkezéseiben manifesztálódik. (E kölcsönhatás – ti. az alkotmányos rendszert meghatározó három faktor – belső megnyilvánulása - ahogyan arra Drinóczi is utal⁸⁰ – alkotmányi rendelkezéseként, akár alkotmánymódosításként manifesztálódhat, azonban ezen szereplők közötti konfliktusok eredményei egyben olyan meghatározó alkotmányos vívmányokként realizálódhatnak, melyeket az adott alkotmányos rendszer külső megnyilvánulásaiban védendő értéként azonosít, mely értelmezés felveti az alkotmányos identitás esetleges külső és belső oldalának vizsgálatát.)

IX. Konklúzió

Rosenfeld és Jacobsohn tételeit összehasonlítva az alkotmányos identitás teóriáját jogelméleti szempontból kettejük rendszerének eredőjeként érthetjük meg a legtökéletesebben. Rosenfeld a hegei filozófia alapján egy szilárd elméleti alapot fektet le, még Jacobsohn rendszerében az alkotmányos identitás gyakorlati megvalósulását követhetjük nyomon, s e révén érthetjük meg annak természetét.

Az alkotmányos identitás jelentőségét és alkalmazhatóságát az európai szupranacionális térben az integráció és a tagállamok viszonyában fedezhetjük fel, mint a szuverenitástranszfer lehetséges határvonalát. Chronowski szerint a „szuverén állam főhatalma oszthatatlan, de az államhatalom gyakorlása megosztható és megosztandó,” vagyis az állam nem szuverenitását, hanem az abból fakadó döntési jogosultságok egy részét ruházza át a szupranacionális szintre⁸¹ (szuverenitástranszfer). Chronowski álláspontja szerint a hatáskörtranszfer korlátja, hogy az nem vezethet az állam felbomlásához, vagy

⁷⁸ Sulyok 2016: 343. p.

⁷⁹ Megjegyzendő, hogy vizsgálódása során Drinóczi Tímea a nemzet önmeghatározásának eredményeként nevesíti az alkotmányozó hatalom létrejöttét, az alkotmányozást, illetve az alkotmányozás során megszülető alkotmányt, mely folyamat az állami főhatalom gyakorlására irányul. Drinóczi olvasatában e kölcsönhatás eredménye azonban nem az alkotmányos identitás, hanem a nemzeti, illetve a népszuverenitás. E gondolatot talán annyival szükséges kiegészíteni, hogy bár e folyamat célja és eredménye valóban a szuverenitás (gyakorlása), azonban a folyamat egyedi, (tag)államonként meghatározható specifikumainak összessége jelentheti az alkotmányos identitást. Vö.: Drinóczi 2016B: 33. p.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Chronowski Nóra: Integrálódó alkotmányjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005, 49. p.

megszűnéséhez. Chronowski e határt „az állam fundamentális alkotmányos elvei, és az alapvető jogok” mentén húzza meg.⁸² Álláspontom szerint – összhangban a tagállami alkotmánybírók formálódó joggyakorlatával, a Lisszabon-határozatokkal⁸³ – a döntési jogosultság átengedésének korlátját ettől jóval tágabb körben kell megszabni, s ez az alkotmányos identitás.⁸⁴ Másképpen megfogalmazva, a döntési jogosultság átengedése (hatáskörtranszfer) során egyetlen állam sem csupaszíthatja le önmagát annyira, hogy csak „az állam fundamentális alkotmányos elvei” maradjanak, hiszen ebben az esetben fenn állna a veszélye, hogy a tagállam elveszíti történelméből és egyediségéből fakadó (akár alkotmányos, akár kulturális, stb.) sajátosságait, Jacobsohn szavaival élve valami teljesen mássá alakulna, mint ami.⁸⁵ Úgy vélem az alkotmányos identitás elmélete alkalmas lehet annak a határnak a megvonására, hogy egy, az európai integrációban részes tagállam az állami szuverenitásból fakadó „önrendelkezési jogról”, alapvető alkotmányos kérdéseket érintő döntési jogosultságról a szuverenitástranszfer folytán milyen körben mondhat le az integráció javára. Ebben az értelemben, ha a szuverenitás a döntés jogaként értelmezhető, akkor az európai szupranacionális térben a (nemzeti) alkotmányos identitás ennek negatív korlátja, amely meghatározza, hogy a tagállamok milyen döntéseket (már nem) engedhetnek át az integrációnak. Az alkotmányos identitás e funkciójának betöltéséhez azonban szükséges a fogalommal való bánásmód állandósulása,⁸⁶ melynek előfeltétele egy megfelelően körülhatárolt, szilárd elméleti alapvetés és az alkotmányos identitással összefüggő fogalmak meghatározása és egymástól való következetes elhatárolása.

⁸² Uo.

⁸³ Az egyes Lisszabon-határozatok bővebb ismertetését az alkotmányos identitással összefüggésben bővebben lásd: Sulyok 2014: pp. 51-60, illetve Drinóczi 2016B: pp. 7-14.

⁸⁴ Vö: 22/2016. (XII. 5.) AB Határozat

⁸⁵ Jacobsohn 2013: 1. p.

⁸⁶ Rychetsky: i.m. 98. p.